

Сорокін А. А.

*доктор філософії в галузі історії,
незалежний дослідник
м. Київ, Україна*

**ПРОТОКОЛИ ЗАСІДАНЬ ПОСТІЙНОЇ КОМІСІЇ ВЕРХОВНОЇ
РАДИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ,
МІЖРЕСПУБЛІКАНСЬКИХ І МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ
ВІДНОСИН ЗА 1991 Р. ТА ДОДАТКИ ДО НИХ ЯК ДЖЕРЕЛО
З ІСТОРІЇ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО-УЗБЕЦЬКИХ
МІЖДЕРЖАВНИХ ВЗАЄМИН**

В контексті вивчення історії сучасних українсько-узбецьких міждержавних відносин важливим є дослідження документів, що відображають процес їхнього становлення від останньої третини 1991 р. [9, с. 436]. Серед них важливе місце посідають протоколи засідань постійної Комісії Верховної Ради України (ВРУ) з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин із додатками до них завдяки важливості названої парламентської структури у зовнішньополітичній діяльності Української РСР та України [1, с. 151; 3, с. 219–220; 10, с. 146].

Мета доповіді – розкрити значення окресленого кола документів як джерела з історії становлення сучасних українсько-узбецьких взаємин у контексті укладання і ратифікації першої обов'язкової міждержавної угоди 1991 р. [9, с. 436; 17, с. 165–166] до офіційного встановлення двосторонніх дипломатичних відносин у 1992 р. [6, с. 120; 8, с. 67].

Вперше проблематика українсько-узбецьких відносин постала у протоколі № 53 засідання постійної Комісії ВРУ з питань державного суверенітету, міжреспубліканських і міжнаціональних відносин від 3 грудня 1991 р. [15, арк. 43–44]. На засіданні були присутні заступник голови названої комісії [3, с. 219–220] А. В. Корнєєв [15, арк. 43], 12 інших народних депутатів [15, арк. 43], відповідальні працівники Секретаріату ВРУ [2, с. 201; 15, арк. 43]. Серед 4-х пунктів порядку денного засідання другим одразу після визначення кандидатури на посаду Голови ВРУ [1, с. 153; 2, с. 149–150; 10, с. 145] було визначено питання «Про ратифікацію договору «Про основу міждержавних відносин України і Республіки Узбекистан» [15, арк. 43], що передувало пункту «Про ратифікацію договору «Про економічну

співдружність суверенних держав» [15, арк. 43], таким чином засвідчивши зв'язок між дезінтеграцією СРСР та становленням двосторонніх відносин між пострадянськими державами [2, с. 265]. Окрім того, наведена назва Узбекистану свідчить про правописну невизначеність на поч. 1990-х рр. [7, с. 194]. Під час розгляду пункту «Про ратифікацію договору «Про основи міждержавних відносин України і Республіки Узбекистан» [15, арк. 44] виступило 5 депутатів: А. В. Корнєєв [15, арк. 44], О. О. Хилук [15, арк. 44], О. Є. Шевченко [10, с. 146; 15, арк. 44], М. О. Шульга і Т. М. Яхєєва [15, арк. 44], внаслідок чого присутні ухвалили схвальне рішення: «Рекомендувати Верховній Раді України ратифікувати договір «Про основи міждержавних відносин України і Республіки Узбекистан» [15, арк. 44], натомість ратифікацію угоди «Про економічну співдружність незалежних держав» було вирішено перенести до укладення всіх інших угод [15, арк. 44]. Останнє вчергове підтвердило важливість названої українсько-узбецької угоди як складової конструювання відносин України з пострадянськими державами [9, с. 335–336, 436].

Про остаточну позицію вказаної комісії щодо ратифікації українсько-узбецького договору свідчить протокол № 55 її засідання від 4 грудня 1991 р. [15, арк. 46–50]. На засіданні були присутні: заступник голови комісії [9, с. 220–221] А. В. Корнєєв [15, арк. 46], 17 інших парламентарів [15, арк. 46], заступник Міністра економіки України П. Я. Семик [15, арк. 46], завідувач сектору міжреспубліканських зв'язків при Міністерстві економіки України В. І. Міняєв [15, арк. 46], голова Комітету зі справ національностей при Кабінеті Міністрів України (КМУ) Ю. О. Олененко [15, арк. 46]. У процесі обговорення перспектив роботи комісії [15, арк. 46–48] А. В. Корнєєв наголосив на необхідності затвердження депутатами ВРУ програми повернення кримських татар [5, с. 65–66; 13, с. 55; 15, арк. 48]. Після ухвалення рішення щодо підготовки відповідних документів про подальшу діяльність комісії [15, арк. 48] А. В. Корнєєв перейшов до інформування про специфіку українсько-узбецької угоди [15, арк. 48–49]. Він наголосив на складності переговорів [15, арк. 48], внаслідок чого до тексту угоди було включено пункт про репатріацію кримських татар [11; 15, арк. 48], яких, за даними А. В. Корнєєва, у Республіці Узбекистан налічувалося від 400 до 450 тис. осіб [5, с. 65–66; 13, с. 55; 15, арк. 48]. Окрім того, доповідач вказав на врахування у двосторонньому договорі питань стосовно Аральської екологічної катастрофи [4, с. 37–38; 11; 15, арк. 48], взаємного визнання кордонів [3, с. 214–215; 11; 15, арк. 48], розподілу загальносоюзної власності [3, с. 152; 11; 15, арк. 48]. А. В. Корнєєв згадав ратифікацію угоди 18 листопада 1991 р. у м. Ташкенті [9, с. 436; 15, арк. 48], в подальшому наголосив

на необхідності тотожної дії з українського боку синхронно із початком переговорів на рівні урядів України та Республіки Узбекистан [15, арк. 48]. З огляду на вказані обставини доповідач виніс на розгляд членів комісії питання про надання пропозиції депутатам ВРУ включити до сесійного порядку денного питання про ратифікацію українсько-узбецької угоди [15, арк. 48–49]. На його думку, з метою ратифікації угоди на сесійному пленарному засіданні ВРУ міг би виступити Президент України [2, с. 264; 10, с. 148] Л. Кравчук або Міністр закордонних справ України [16, с. 55] А. Зленко [15, арк. 49].

Протокол № 55 від 4 грудня 1991 р. супроводжується витягом [15, арк. 50], де представлено процес ухвалення рішення означеної комісії з питання «Про ратифікацію Договору про основи міждержавних відносин України і Республіки Узбекистан» [15, арк. 50]. Ухвалене рішення містило 2 пункти [15, арк. 50]: п. 1 констатував відповідність змісту українсько-узбецької угоди від 28 жовтня 1991 р. «національним інтересам народу України» [15, арк. 50], оскільки вона базувалася на положеннях Декларації про державний суверенітет України і Акту проголошення незалежності України [10, с. 146–148; 15, арк. 50], а п. 2 рішення комісії передбачав надання пропозиції ВРУ про ратифікацію українсько-узбецького договору [15, арк. 50], що було здійснено її депутатами після доповіді А. В. Корнєєва попри спротив частини з них [14, с. 11–14] 10 грудня 1991 р. [12; 14, с. 14–15].

Отже, протоколи засідань постійної Комісії ВРУ з питань державного суверенітету, міждержавних і міжнародних відносин від 3 та 4 грудня 1991 р., а також витяг із останнього свідчать про значущість названого органу в процесі ратифікації українсько-узбецької угоди 1991 р., здійсненої до обоюдно офіційного дипломатичного визнання із відображенням у ній етнополітичного та екологічного аспектів щодо репатріації кримських татар і усунення наслідків Аральської екологічної катастрофи. Перспективним є подальше дослідження документів ВРУ в контексті формування відносин України з державами Центральної Азії.

Література:

1. Бобровнік Ю. В. Еволюція структури організації роботи українського Парламенту в 1990–2010 рр.: історичний аспект. *Гілея*. 2015. Вип. 96. С. 150–156.
2. Бойко О.Д. 30 років незалежності України: у 2-х т. Т. 2. Від 18 серпня 1991 р. до 31 грудня 1991 р. Харків : Фоліо, 2021. 446 с.
3. Бойко О.Д. Загострення політичної конфронтації в Україні (вересень – грудень 1990 р.): основні причини та прояви. *Громадянські протистояння в історії України: від непорозуміння і розбрату до*

національної консолідації : матер. Всеукр. наук.-практ. конф., приуроч. до 350-ї річниці Чорної Ради в Ніжині (26 черв. 2013 р., м. Ніжин). Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М., 2013. С. 204–224.

4. Волощенко І. О. Екологічні проблеми у зовнішній політиці пострадянських держав Центральної Азії. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. № 126. Т. 1. С. 35–43.

5. Гаврилів Ю. Періодизація репатріації кримськотатарського народу: концептуальний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Історія*. 2025. № 2 (53). С. 64–68.

6. Гальона О. Я. Центральноазійський напрям міжнародного співробітництва України : дис. ... д-ра філософії: 291. Київ, 2021. 258 с.

7. Головач У. До питання правопису чужомовних власних назв: ще раз про концептуальний підхід та головні принципи. *Мова: класичне – модерне – постмодерне*. 2022. Вип. 8. С. 187–212.

8. Дуднік О. Українсько-узбецькі стосунки: історія і сучасність. *Український історичний збірник*. 2010. Вип. 13. С. 64–74.

9. Івченко О. Г. Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ : «РІЦ УАННП», 1997. 688 с.

10. Остапович В. М. Історична місія Верховної Ради Української РСР 12-го скликання. *Історико-політичні студії*. 2014. № 2. С. 143–150.

11. Про основи міждержавних відносин України і Республіки Узбекистан: Договір від 28 жовтня 1991 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/860_190#Text.

12. Про ратифікацію Договору «Про основи міждержавних відносин України і Республіки Узбекистан»: Постанова Верховної Ради України від 10 грудня 1991 р. № 1959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1959-12#Text>

13. Рибак Н. Державна політика репатріації та облаштування на історичній батьківщині кримськотатарського народу в 1956-2014 рр. *Схід*. 2017. № 2 (148). С. 52–59.

14. Стенографічний бюлетень № 45 пленарного засідання четвертої сесії Верховної Ради України від 10 грудня 1991 р. Київ, 1991. 53 с.

15. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 1. Оп. 22. Спр. 1600. 51 арк.

16. Якубець А. Міністри закордонних справ УРСР (1944–1991 рр.): історико-біографічний аналіз. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія*. 2016. Вип. 2(129). С. 54–58.

17. Ярошко О. З. Україна і держави Центральної Азії: нова якість двосторонніх відносин. *Дипломатичні відносини України з країнами світу*. Київ : LAT & K, 2012. С. 165–167.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-585-6-44>

Трубчанінов М. А.

*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна*

КРИМСЬКІ ТАТАРИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.: ТРАГЕДІЯ НАРОДУ ТА СТРАТЕГІЯ ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ

Друга половина ХІХ століття стала періодом глибоких трансформацій у житті кримськотатарського народу. Після поразки Російської імперії у Кримській війні та зміни політичної кон'юнктури у Чорноморському регіоні кримські татари опинилися в умовах жорстких адміністративних реформ, що спричинили масштабне переселення, втрату земель, руйнування традиційних соціальних структур і культурних інститутів. Проблематика становища кримських татар у ХІХ ст. представлена в роботах українських, кримськотатарських, російських і західних дослідників. Однією з ключових тем є еміграція кримських татар до Османської імперії, яку висвітлювали О. Губарєв, В. Возгрін, Б. Бардублі, Н. Бекирова, Л. Фірсов [1–3]. Зростання кількості історичних та етнографічних досліджень мусульманського Криму в другій половині ХІХ століття пов'язане передусім із науковцями, які мали кримські корені. Це стосується, зокрема, краєзнавців В. Х. Кондаракі або Ф. Хартахай, котрі походили з кримсько-грецьких родин.[5]. Дослідники підкреслюють, що еміграційні хвилі 1860–1880-х рр. суттєво змінили демографічний профіль Криму й спричинили руйнування соціально-економічної структури кримськотатарського суспільства.

Разом з тим цей період став початком динамічного національного відродження та формування нових стратегій політичної і культурної боротьби.